

Kort upphovsrättsöversikt, 2009

Sara Pers-Krause, jurist, 2009-03-15

1. Vad skyddas av upphovsrätt?

Upphovsrätten skyddar litterära och konstnärliga verk. Skyddet omfattar bl a skönlitterära och beskrivande framställningar, datorprogram, musikaliska och sceniska verk, filmverk, fotografier, bildkonst, byggnadskonst, brukskonst, kartor, tekniska ritningar och grafiska framställningar.

Skydd åtnjuts för verket i dess konkreta form, inte för dess idéinnehåll, motiv eller allmänna bakomliggande principer.

2. Upphovsrättens innehåll

Skaparen av ett verk har en ensamrätt, med vissa i lagen angivna begränsningar, att förfoga över verket genom att framställa exemplar av det och genom att göra det tillgängligt för allmänheten.

Ensamrätten omfattar även bearbetningar av verket och användning av verket i olika former och medier, exempelvis översättningar, dramatiseringar och merchandising (licensiering av karaktärer och figurer från litterära och konstnärliga verk för exempelvis dockor, kläder, pussel).

Upphovsmannen har också ideella rättigheter. De består av en rätt att bli namngiven (namngivelsesrätten) och ett skydd mot kränkande ändringar och återgivning i kränkande sammanhang (respekträtten).

Upphovsmannen kan upplåta sin upphovsrätt till ett verk helt eller delvis genom att träffa förlagsavtal, filmavtal, teateravtal m m.

Det är genom förlagsavtalet som en förläggare förvärvar sin rätt att ge ut ett verk. Hur omfattande denna utgivningsrätt är blir beroende av vad som anges i avtalet, se punkt 8 nedan.

3. Skyddstiden

Det upphovsrättsliga skyddet gäller under upphovsmannens livstid och 70 år efter dennes dödsår.

4. Inskränkningar i upphovsrätten

Det finns ett antal inskränkningar i upphovsrätten gällande exempelvis privat bruk, arkiv, bibliotek, citat samt fri återgivning och avbildning av konstverk.

Den inskränkning som har mest praktisk betydelse för förlag är citaträtten.

5. Citaträtten

Citat ur offentliggjorda verk får göras i överensstämmelse med god sed och i den omfattning som motiveras av ändamålet.

God sed innebär att delar av andras verk får användas endast som hjälpmedel i ett eget verk. Citatet skall användas för att analysera eller kommentera det andra verket eller för att understryka ett eget ställningstagande.

Citatet får inte användas endast för att vidarebefordra delar ur annans verk eller för att förgylla sin egen text.

Hur omfattande citaten får vara är beroende av ändamålet med citaten. I en kritisk eller vetenskaplig framställning kan det vara nödvändigt att använda relativt omfattande citat.

Vid citat skall upphovsmannens namn och källan anges.

Citaträtten gäller inte för konstnärliga verk, eftersom återgivning av delar av sådana verk lätt riskerar att kränka den ideella rätten. För konstnärliga verk gäller istället reglerna om fri återgivning och avbildning.

6. Fri återgivning och avbildning av konstverk

Offentliggjorda konstverk får fritt återges i anslutning till texten i en vetenskaplig framställning som inte framställts i förvärvssyfte, exempelvis en akademisk avhandling som inte tryckts i en upplaga för att säljas. Framställningen får inte vara populärvetenskaplig. Framställningen skall vara det väsentliga och konstverket får återges endast för att ytterligare belysa texten. Det är inte tillåtet att återge en mängd konstverk tillsammans med korta biografiska notiser.

Vidare får offentliggjorda konstverk fritt återges i anslutning till texten i en kritisk framställning, dock inte i digital form. Typexemplet är en recension av en utställning eller av en bok om en konstnär.

Slutligen får offentliggjorda konstverk fritt återges i en tidning eller tidskrift i samband med en redogörelse för en dagshändelse, dock inte om konstverket har skapats för att återges i en sådan publikation.

Återgivningen skall, såsom vid citat, göras i överensstämmelse med god sed och i den omfattning som motiveras av ändamålet.

Konstverk får fritt avbildas:

- om de stadigvarande är placerade på eller vid allmän plats utomhus,
- om syftet är att annonsera om en utställning eller försäljning av konstverken, men endast i den utsträckning som behövs för att främja utställningen eller försäljningen,
- eller
- i kataloger, om de ingår i en samling, dock inte i digital form.

Byggnader får alltid avbildas fritt.

Vid fri återgivning och avbildning skall upphovsmannens namn och källan anges.

7. Upphovsrättsintrång

Den som utnyttjar annans upphovsrätt utan rätt att göra detta begår upphovsrättsintrång.

Uppsåtliga och grovt oaktsamma intrång är straffbara. Straffet är böter eller fängelse i högst två år.

Vid intrång utgår skäligt vederlag för utnyttjandet även om utnyttjandet inte har varit oaktsamt. Vid oaktsamhet utgår utöver skäligt vederlag även skadestånd.

En domstol kan vid vite förbjuda fortsatt intrång och besluta att alster som framställts olovligt skall förstöras.

8. Några avtalsfrågor att beakta som förläggare

Specifikationsprincipen

För upphovsrättsliga avtal gäller den s k specifikationsprincipen som innebär att oklara upplåtelser tolkas restriktivt till upphovsmannens fördel. Rättigheter som inte uttryckligen upplåts stannar kvar hos upphovsmannen. Det är därför viktigt att upplåtelsens omfattning är tydligt reglerad.

Format, medier och språk

I avtalet skall det stå vilka nyttjandeformer som upplåts. Det kan vara tryckt bok, e-bok, ljudbok m m. Utgivningstidpunkt, ersättning m m skall regleras för samtliga upplåtna nyttjandeformer.

Option och hembud

Om det vid avtalsstillfället inte är klart om och när vissa nyttjandeformer kommer att utnyttjas kan parterna avtala om option eller hembud.

Genom en option får förlaget en ensamrätt att under en viss tid förvärva en viss rättighet.

Ett hembud innebär en skyldighet för författaren att erbjuda förlaget att vara med och förhandla om viss rättighet i konkurrens med andra.

Agentavtal

Om förlaget skall ha rätt att träffa avtal med annan (utländska förlag, tidningar, filmproducenter, teatrar etc) om förfogande över verket på andra språk, i andra medier eller som underlag för dramatisering eller merchandising skall detta regleras i ett agentavtal mellan förlaget och författaren/illustratören.

I agentavtalet skall nyttjandeformer, agentprovision, redovisningsrutiner, avtalstid m m anges.

Bearbetningar, uppdateringar och andra ändringar

Om inte annat har avtalats, får förlaget inte ändra verket. Det är därför viktigt att hanteringen av bearbetningar, uppdateringar och andra ändringar regleras i avtalet.

Parternas åtaganden

Vardera partens åtaganden skall anges i avtalet.

Förlagets åtaganden i fråga om marknadsföring bör specificeras i avtalet vad gäller art (medier, mässor, trycksaker etc) och omfattning.

Även upphovsmannens medverkan vid lansering, mässor, seminarier m m bör regleras avseende innehåll och omfattning.

Branschavtal och tariffer

Det finns en rad avtal mellan upphovsmanorganisationer (företrädare för författare, översättare, konstnärer, fotografer, dramatiker, tonsättare m fl) och utgivare/producentorganisationer (företrädare för förlag, tidningsutgivare, filmproducenter, teatrar m fl).

En del organisationer utfärdar också ensidiga rekommendationer för ersättningsnivåer.

De flesta avtal, rekommendationer och tariffer finns tillgängliga på organisationernas hemsidor. Ett urval av dessa organisationer finns listade nedan under rubriken *Kontakter*.

9. Rättsskyddsförsäkring

Det är viktigt att ha en rättsskyddsförsäkring som täcker upphovsrättsliga tvister så att man har råd att försvara sina rättigheter.

10. Litteraturtips

Levin, Marianne: Lärobok i immaterialrätt (9 uppl. 2007)

Olsson, Henry: Upphovsrättslagstiftningen. En kommentar (2 uppl. 2006)

Rosén, Jan: Förlagsrätt. Rättsfrågor vid förlagsavtal (1989)

Rosén, Jan: Upphovsrättens avtal (3 uppl. 2006)

Widengren Hammarskiöld, Gunilla och Pettersson, Lars E: Förlagsboken (2001)

11. Kontakter

BLF – Bildleverantörernas Förening, www.blf.se

Bonus Presskopia, www.bonuspresskopia.se

BUS – Bildkonst Upphovsrätt i Sverige, www.bus.se

FSL – Föreningen Svenska Läromedel, www.fsl.se

FST – Föreningen Svenska Tonsättare, www.fst.se

Föreningen Svenska Tecknare, www.svenskatecknare.se

IFPI – International Federation of the Phonographic Industry, www.ifpi.se

KIF – Sveriges Konsthantverkare & Industriformgivare, www.kif.se

KRO – Konstnärernas Riksorganisation, www.kro.se

NCB – Nordic Copyright Bureau, www.ncb.dk

SAMI – Svenska Artisters och Musikers Intresseorganisation, www.sami.se

SDF – Sveriges Dramatikerförbund, www.dramatiker.se

SFF – Sveriges Författarförbund, www.forfattarforbundet.se

SJF – Svenska Journalistförbundet, www.sjf.se

SKAP – Svenska Kompositörer Av Populärmusik, www.skap.se

SLFF – Sveriges Läromedelsförfattares Förbund, www.slff.se

SMFF – Svenska Musikförläggareföreningen, www.smff.se

STIM – Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå, www.stim.se

SVF – Svenska Förläggareföreningen, www.forlaggare.se

Svensk Scenkonst, www.svenskscenkonst.se

Svenska Fotografers Förbund, www.sfoto.se

Svenska Musikerförbundet, www.musikerforbundet.se

Sveriges Tidskrifter, www.sverigestidskrifter.se

TU – Tidningsutgivarna, www.tu.se